

El temps perdut

Memòria històrica de Vistabella

Antonio Giner Jiménez

Juan Luis Porcar Orihuela (coords.)

PRÒLEG DE MARTÍ DOMÍNGUEZ

El temps perdut : memòria històrica de Vistabella / Antonio Giner, Juan Luis Porcar (coord.). — Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I, D.L. 2014

p.; cm. — (Història i memòria. Testimonis ; 2)

Bibliografia.

ISBN 978-84-8021-996-9

1. Persecucions polítiques – Comunitat Valenciana – Vistabella del Maestrat.

2. Vistabella del Maestrat. (Comunitat Valenciana) – Història – 1936-1939.

3. Vistabella del Maestrat. (Comunitat Valenciana) – Història – 1939-1975. I.

Porcar Orihuela, Juan Luis, coord.. II. Giner, Antonio, coord. III. Universitat Jaume I. Publicacions. IV. Sèrie

323.281(460.311 Vistabella del Maestrat)"1939/1975"

94(460.311 Vistabella del Maestrat)"1936/1939"

94(460.311 Vistabella del Maestrat)"1939/1975"

JPVR

BTC

1DSET

3JKE

Publicacions de la Universitat Jaume I és una editorial membre de l'UNE, cosa que en garanteix la difusió i comercialització de les obres en els àmbits nacional i internacional. www.une.es.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Directora de la col·lecció: Rosa Monlleó

© Del text: els autors i les autores, 2014

© Del disseny de la coberta: Josep Porcar, 2014

Il·lustració de la coberta: Martí Domínguez

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2014

Coordinació de l'edició: M. Carme Pinyana i Garí

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I. Servei de Comunicació i Publicacions
Campus del Riu Sec. Edifici Rectorat i Serveis Centrals. 12071 Castelló de la Plana

www.tenda.uji.es publicacions@uji.es

Imprimeix: Imprenta Kadmos

ISBN: 978-84-8021-996-9

Dipòsit legal: CS 191-2014

Guerrilles i cavitats

JOSEP LLUÍS VICIANO AGRAMUNT

Espeleo Club Castelló

Per a iniciar unes notes sobre les cavitats i els maquis, recordem un cas on coincideixen, entren en contacte les unes i els altres.

La Paridora és una cavitat resguardada per una bona tanca de pedra i morter, a terres de Benifassà. És el que els pastors coneixen per un fogueral, sempre prop d'una mallada, el lloc per a deixar les seues coses, fer els menjars i pernoctar.

Una nit qualsevol, uns pastors preparen el sopar i hi van a fer nit; un d'ells, mentre espera, ix a veure si les raberes es troben al seu lloc, i llavors algú li toca l'espatla. En la foscor hi ha una partida de guerrillers, que s'han acostat sense fer soroll i també pensen passar-hi la nit, però com que troben ocupada la cavitat, donen als pastors dues opcions: poden seguir allí i la passaran junts, sense problemes, o poden traslladar-se al fogueral de l'Horta, a poc més de mitja hora de camí.

I els pastors es decideixen per açò darrer i fan el camí, amb el calderet del sopar i tot.

Els pastors creuen que la partida era de gent del campament de Refalgarí, que l'abandonaven i es dispersaven. I així, quan la Guàrdia Civil pren el campament, el troba tot buit.

Del cas de la Paridora s'infereixen un parell de coses: una, que quan calia s'utilitzaven les cavitats, en contra del que alguna vegada s'ha escrit, i l'altra, que els maquis eren bons coneixedors del terreny que xafaven, cosa ben bàsica per a una guerrilla.

El mas de Montoliu, a Xodos, fou lloc de concentració de la gent d'altres masos més menuts. Un dia hi va aparèixer un sergent de la Guàrdia Civil, que havia vist en el mapa que per la part del Collado hi havia unes «cuevas del Sastre» i s'havien de tancar. Els masovers de

Inscripcions dels maquis a la cova dels Conills, entre Ares i Castellfort.
Fotografia de Josep Lluís Viciano

la part de Xodos, que coneixen les cavitats per la cova Plana, li van dir que això no era possible per les seues característiques i, com que no el convencien, van marxar tots junts a la cova i allí s'adonà de l'encert del que li deien.

Pel que fa anys ens van contar, no passà el mateix a l'Ullal del Gorg, a Atzeneta, on es va manar el paredament, sense fer cas dels qui el coneixien. El comportament d'aquesta surgència temporal i el paredat sols va durar fins que s'activà aquesta forma d'emissió, ben potent, i l'eixida de les aigües ho va desfer tot.

Com hem vist, el paredament de les cavitats es feia així: per la masada apareixia un membre de les forces repressives, caporal o sergent, que contactava amb la persona més representativa i demanava per les cavitats dels voltants, per a després ordenar-li que s'havien de cloure. El masover buscava l'ajuda de la resta d'homes del mas i les paredaven, costara el que costara.

En els recorreguts espeleològics hem trobat mostres de maneres diferents de clausurar-les: pedra amuntegada en un estrenyiment de l'accés, com a la cova de la Roca del Morralàs, a Llucena; pedra en sec, com al forat del Falcó, a Xodos; pedra seca, emblanquinada després, per a notar qualsevol alteració posterior, com a la cova Llarga, a Llucena; pedra en sec, lluida per fora

amb argila groga, com al forat del Puntal del mas de Giron, a Atzeneta del Maestrat; pedra seca, arrebossada per fora amb morter, com a la cova de la Roca Tomata, també d'Atzeneta del Maestrat; pedra i fang, com al forat de la Rabosa, a Gargant, Xodos; paret de pedra i morter magre, com a l'Agujeracho del Colladar, a Vilafermosa; paret de pedra i morter, ben treballada, com a la cova Obscura, a Atzeneta del Maestrat; etc.

D'entre les nombroses cavitats que es van clausurar, en recordem unes quantes de mostra.

A Atzeneta del Maestrat, la cova Obscura, amb tanca de pedra i morter, ben treballada, com ja s'ha dit; la cova del Puntal del mas de Giron, amb pedra seca lluida exteriorment amb argila groga; el forat del Puntal del mas de Giron, amb pedra en sec lluida per fora amb argila groga, com ja s'ha dit, i que vam obrir nosaltres el 14 d'agost de 1972; la cova de la Roca Tomata, amb pedra seca arrebossada per fora amb morter, com ja s'ha dit; etc.

A El Castillo de Villamalefa hi ha unes possibles restes de tancament al forat de l'Aigua, de pedra en sec; també es van tancar amb pedra seca les boques de Las Minas, sobre Cedramán, alguna amb algun tros reforçat amb fang pels racons.

De Llucena hi ha notícies del paredament d'una cavitat molt amagada, a la Carrera; la cova del Castellet,

boca gran, es tancà amb pedra en sec, emblanquinada després, i per fer la tanca es van desfer les restes que hi havia en aquesta cavitat habitatge; a la Crebà, cavitat propera al mas de Bernús, hi ha restes d'una tanca de pedra i fang; la cova Fonda, no molt lluny de les fonts del riu, cavitat de boca gran, la van tancar completament entre una dotzena d'homes amb una bona paret de pedra seca i exteriorment li van posar fang, però van deixar una portera i això invalidava tot el treball fet; el forat que té la cova Llarga, com ja s'ha dit, es clausurà amb pedra en sec, emblanquinada després amb calç per a notar qualsevol alteració, i els emblanquinadors també van posar les lletres E - PM en el pany rocós; la cova Llonga o Redona, també amb pedra seca i emblanquinat, però la tanca es va fer en la seguida interior; la cova de la Moleta, sobre l'Aldua, té restes de paredament amb pedra i fang; la cova de la Roca del Morralàs, amb pedra amuntada, com ja s'ha dit; de la cova del Roure Gord, sols sabem que es va paretar; etc.

A Vilafermosa coneixem el paredament d'una coveta de nom ignorat contra el camí de Sant Joan de Penyagolosa; la Cueva de la Canaleta, per Maluendes, es va paretar amb pedra seca amb algun toc de morter magre i la vam obrir nosaltres el 14 d'octubre de 1984; una de les Cuevas de la Cepera es va tancar

amb pedra en sec amb una mena d'arrebossat exterior d'algeps posat amb les mans; una altra de les Cuevas de la Cepera també es cloqué amb pedra seca, però ara l'arrebossat exterior era d'algeps i arena; l'Agujeracho del Colladar, amb tanca de pedra i morter magre, com ja s'ha dit, i oberta per nosaltres pels anys seixanta; propera a la població hi ha la Cueva de la Guerra Antigua, que tenia una tanca de pedra i morter per l'accés de la carretera; la Cueva del Moro, per l'Altís, amb tanques de pedra en sec unida per fora per una pasta d'algeps, arena i pedretes; etc.

De Vistabella tenim la Covarxa, per la Lloma Plana i el mas Roig, que abans tenia una paret interior de pedra seca, que complia amb el del paredat però lluny de les boques de la cavitat, i no es van paretar perquè haguessen donat més feina; a la cova del Solano, pel mas de Monçó, hi ha restes de tanca de pedra en sec que algun informador diu que és del temps dels maquis.

A Xodos tenim el forat del Falcó, amb el triangle de la gran boca tancat per una paret de pedra seca, com ja s'ha dit, d'una altura de 4,50 m i un gruix de mur de 70 cm, oberta per nosaltres l'11 d'agost de 1964, amb un forat just per al pas d'una persona i ara quasi tota assolada; el forat Fondo de les Roques Llises, amb tanca de pedra en sec emblanquinada després, i segons el masover

responsable del paredat, això d'emblanquinar els ho manà el mateix caporal de la Guàrdia Civil que els va ordenar el tancament –el vam obrir nosaltres el dia 7 d'agost de 1963–; el forat del Llop, en terres de la Carascosa, amb pedra seca; la cova de Palanca, també amb pedra en sec; el forat del Porc, que té despulles del paredament, també de pedra seca emblanquinada; una de les coves dels Porros té restes del paredament; el forat de la Rabosa, a Gargant, tancat amb pedra i fang rogenc, com ja s'ha dit; el forat de la Rabosa, sobre el Planàs, té restes del paredat amb pedra en sec, etc.

Sobre la utilització de les cavitats per la guerrilla, alguna cosa s'ha escrit, tant a favor com en contra, però hem de tindre en compte que la majoria de coves són un parany que cal evitar, encara que alguna vegada s'ocuparen ocasionalment. Pel fet de creure la gent que alguna d'elles havia estat utilitzada per la guerrilla, ara hi ha algunes cavitats que es coneixen com

a «dels maquis», com és el cas del forat del Llop; també de les Moreres pel mas proper, a les cingleres de la mola Garumba –ara hi ha qui el coneix per cova dels Maquis. Però de cavitats que han estat utilitzades per la guerrilla, se'n coneix alguna, com una situada per Sorita, de topònim ignorat –ara també hi ha qui la coneix per «dels Maquis»–, on els caçadors que la van localitzar diuen que encara hi havia una manta vella, llandes, un parell de bombes de mà, fem d'una vaca de llet, etc., però que nosaltres no hem situat encara. De cavitats amb alguna cosa que testimonie l'ús pels maquis, sols en coneixem la cova dels Conills, a la ratlla d'Ares i Castellfort, de bones condicions d'habitabilitat, ben amagada i molt propera a un mas menut, ara assolat però aleshores ple de vida, on un escrit fet al sostre de la cova diu: «MUERA FRANCO VIVA EL COMUNISMO», un testimoni de la seua presència. També es conta que un dels fills del mas va formar part de la guerrilla.